

II. Različnost živeža v obče.

Naše življenje je vedno spreminjevanje, kakor smo že spredaj rekli; je kakor kolo, katero nikdar mirno ne stoji. Da je pa to vedno spreminjevanje našega života mogoče, potrebuje živeža, in sicer dvojnega: ene jedila služijo za to, kar je prav za prav za rejo vseh telesnih udov in celega života potreba, — druge pa za sopenje ali dihanje in druge opravila. Človek ne neha nikolj sopsti, dokler živi. Kadar sopeno, oddajamo ogeljno kislino in vodo v podobi hlapa ali para iz pljuč. Da se more to neprenehoma goditi, mora kri vso pripravo dajati, iz ktere se ogeljna kislina in voda nareja. Zavoljo tega mora v kri vedno dosti novega redivnega soka (mleziva) prihajati, da se kri iz njega dela. Mi ne jemo tedaj samo zavoljo tega, da si želodec sitimo, kakor nekteri mislijo, temuč jemo tudi zavoljo tega, da moremo sopsti. Ker se v zdravem človeku izhlapljeni ogelje in vodeneč sopet namestuje z ogeljcom in vodencem, kterege dobivamo z živežem v život, je jasno kot beli dan, da mera živeža, ki ga život za svoje ohranjenje potrebuje, mora večja ali manja biti po tem, kakor človek večkrat ali manjkrat in pa močnejše ali slabejše sope. Otrok, kateri hitreje sope kakor odraslen človek, mora tedaj za tega voljo bolj pogostoma jesti in po primeri več živeža dobivati kakor stareji človek, in ne more tako lahko lakote terpeti. Ni tedaj le razvaja ali požrešnost, ako otrok večkrat jesti hoče. — Kadar počivamo, manj sopeno kakor kadar hodimo ali kadar delamo; zavoljo tega potrebuje delavni človek tudi več hrane kakor lenuh. Človek z drobnimi pljučami v ozkih in tesnih persih ne povzije toliko kakor človek z večjimi pljučami; zavoljo tega niso ljudje, kateri imajo ozke ali tesne persi, nikolj dobro rejeni in tolsti, če še toliko snejo.

Iz tega se vidi, da ne smemo, kadar gledamo na to, kako se kdo redi, ne samo na želodec in prebavila sploh gledati, temuč tudi na pljuča in na sopenje, iz kterege se izcimuje največ gorkote v živalskem životu.

Ker izvira največ toplote v životu iz sopenja, sopenje pa se ravna po živežu, tedaj slednji lahko ume, zakaj lačnega človeka ložeje mrazi kakor sitega, in da so naše oblačila, kar toploto života zadeva, pravi namestniki jedi. Kolikor gorkeje se oblačimo, toliko manj čutimo potrebo jesti, ker dobro oblečeni zgublamo manj toplote, in po tem takem tudi pomanjkanje jedi manj čutimo. Zakurjene peči so pozimi ubogim ljudem tolažba, kadar so lačni. Kdor dá beraču derv, da si svojo stanico pogreje, mu dá kruha.

(Dalje sledi.)

Glasi o cesarskem ukazu, ki določuje učbeni jezik v različnih deželah našega cesarstva.

IX.

Novine pišu mnogo o različnih popravah, ktere namerava upeljati naša visoka vlada. Nektere teh poprav zadevaju vsu našu državo, nektere pa samo posebne narode i verozakone v našem cesarstvu. Vsu našu državo zadeva, da se namerava bolje urediti državno gospodarstvo, upeljati novu jasnu i kratku postavu za občine, sposobneje ustrojiti urade i sudnije. Te stvari su res prevažne za celu našu državo; zato jih sprejemaju povsod z velikim veseljem. Posebne verozakone zadeva pak nedavno protestantom izdana nova postava, po kateri se uredjuju cerkvene zadeve njihove. Za nas Slovence osobito važna je zapoved izdana od slavnoga ministerstva o deželnom jeziku — to je na Slovenskom o slovenskom — da se ima na gimnazijah naših upeljati za podučevavni jezik nekterih predmetov.

Imenitne su res vse poprave, ktere se obečavaju; da se pa mi o že oklicani gimnazijski postavi še posebno radujemo, tomu se nije čuditi. Čto (kar) je človeku duša — to je narodu prirodni jezik: uzemi človeku dušu, mertev je; zateri narodu njegov jezik, poginul je.

Slovenskega naroda vseskozi najvrelejša želja je bila ta, da zadobi slovenščina na Slovenskem malo po malo ravno tiste pravice, ki jih imajo drugi živi jeziki.

Ta naša želja je pravična pred Bogom i pred ljudmi, je tako pravična, da nije potreba dokazovati pravičnost njenu. Serbska poslovica kaže: **Правда не трѣба много разлога** (Pravda ne trēba mnogoga razloga).

Ovde se pita (praša): Čto pak posebno želimo za naš jezik? K čemu pa hočemo povzdignuti slovenščinu? To moramo sami popred jasno vediti, da vemo, kteroga posla, kde i kako se poprijeti, da nam želja srečno se izpolni. To je imenitno: **Кто не вѣ, како хоче јити, нѣму не можеж нити пута показати** (Kto ne ve, kamo hoče jiti, njemu ne možeš niti puta pokazati).

Mi želimo: da je slovenščina podučevavni jezik (Vortragssprache) v naših početnih učilnicah za vse, v mestnih učilnicah vsaj za nektere predmete. Tako se bo zgodila slovenščini pravica, nobenemu drugomu jeziku pa ne krivica. I tako se ujema tudi cesarski ukaz od 8. avgusta z našimi željami. Ako se to zgodí, bo lahko povzdignuti slovenščinu med Slovenci za družbeni jezik (Umgangssprache), i malu po malu upeljati slovenščinu za službeni jezik (Amtssprache) v nižje urade i pisarnice na Slovenskem, ki imajo z narodom opraviti; v višjih uradih in pisarnicah naj vlada kakor do sada deržavni nemški jezik, ker je vezilo edinega cesarstva.

Kako stojimo do sada v toj stvari s našoj slovenščinoj? Obstoimo si odkritoserčno: mi stojimo slabo, najslabeje med vsemi slavenskim plemení našega cesarstva. To pak nas nima razžalostiti, nego nas ima pobuditi k marljivejšemu delu. **Кто добро чини, bolje дочека** (Kto dobro čini, bolje dočaka).

Kako stoji slovenščina v učilnicah, i kako ju želimo postaviti?

Učilnice naše su ali početne, ali višje mestne. Učilnice početne na deželi, su se znatno poboljšale v poslednjih deset letih, ako ravno ni vse tako izverstno, kakor bi želeli. Večji del se učé učenci i učence vseh naukov v materinskom jeziku, kteroga razume, pa ne v tudjem, kteroga ne razume, kakor je bila to nekada žalostna navada. Najpred se mora učenec učiti v materinskom jeziku, kateri je podloga vsake osnovne znanosti, ako podloga manjka, kamo pa budeš zidal?

Mного pridnih učiteljev i marljivih duhovnikov podučuje skerbno od leta do leta mladinu po slovensko. Pri teh učilnicah imamo samo jednu jedinu želju, i ta je: da bi se postavljali za nadziratelje učilnic slovenskih vsigda muži za to sposobni, muži ljubeći slovenščinu i v obče goreći za učilnice. Daleko večji del nadzirateljev su taki častitljivi gospodi, pa jednoga možaka poznam na Slovenskem, kateri proti jasnoj postavi cesarskoj straši po početnih učilnicah slovenskih v nemščinoj, kateri terja, da bi se čisto slovenska mladina na deželi učila samo po nemečko, kateri ukažuje, da se ima keršanski nauk po nemečko razlagati, (morebiti zato, da bi ga mladina manje razumela), kateri zapoveduje, da bi se imelo moliti tudi le po nemečko (morebiti zato, da bi mladini nerazumljive molitvice manje k sercu šle). Tako zaukažuje ta možak; pamet i jasna postava pa ukažujeta, da se ima mladina podučevati v jeziku, kteroga razume, to je v slovenščini, i ne v jeziku tudjem, kteroga ne razume, to je v nemščini. Mislili smo, da su take predpotopne čuda uže za celo izginule, pa nešto je ješče zaostalo od toga roda. Nekteri učitelji i duhovniki su se uže oglasili zoper

tako nespametno i protipostavno samosilje toga čudnoga gospona, pa jim je odgovoril: Nur tajč, nur tajč, tajč ist prot! — Divjakom američanskim i črnim zamorcom srednje Afrike v Hartumu se oznanuje sveta vera v njih materinskem jeziku, — našim siromaškim otročičem slovenskim se pa to doma na Slovenskem ne privošči! Po tem pa pravite, pa ni „Bildunge“ med našim ljudstvom! Od kodi Bože moj! more priti, ako se narod ne podučuje, kakor bi imelo biti!

K mestnim učilnicam, o katerih mislim progovoriti, sčitam (štejem) realke, gimnazije i bogoslovije, v katerih se Slovenci učé. Te učilnice moraju biti tako uravnane, da se slovenski učenci i dijaki v njih nauče popolno pravilno govoriti i pisati po nemečko i ravno tako popolno pravilno govoriti i pisati po slovensko. Dijaki naši moraju imeti prilžnost, dobro naučiti se nemščine, zato ker je ona za sada izobraženomu Slovencu neobhodno potrebna, pa ravno tako moraju imeti prilžnost, naučiti se popolno pravilno govoriti i pisati po slovensko, ker jinače se človek ne more pričtati med izobražene Slovence. Učilnice mestne, v katerih bi slovenski dijak ne imel prilžnosti popolno naučiti se slovenščine, bi ne bile vredne piškavoga oreha. Samo pomislimo, čto bi rekli drugi narodi: Nemci, Italijani i Francuzi, ako bi se v njih učilnicah hotelo učiti vse samo v tujih jezikih, v njih jeziku pa samo malo slovnice pa čitanka? Čto bi rekli oni? — Mi pak rečemo: **Что нечете, да би се činilo вам, не чините ни би нам** (Čto nečete, da bi se činilo vam, ne činite ni vi nam).

Za nemščinu je v teh učilnicah mestnih dosta dobro poskerbljeno i to ostani tako i v napred. Za slovenščinu se je pak skerbela do sada premalo. V gimnazijah naših se uči slovenščine v obče rečeno samo slovnica i se čitaju čitanke (berila) po vseh razredih gimnazijskih. Učenec napreduje po celoj gimnaziji v vseh naukih, izraste v tolikih letih berhek dijak, v slovenščini se pa uči po čitankah vsa ta dolga leta samo čitati (brati)! To je nadležno i dolgočasno učiteljem in dijakom. Cesarska postava, zlata vredna, ukažuje: da se ima dijak na gimnaziji slovenščine tako naučiti, da ju zna popolno pravilno govoriti i pisati. Da se ta postava more dopolniti — i dopolniti bi se imela, ker je zato izdana, — se morata razlagati v realkah za slovenske učence i v gimnazijah za slovenske dijake zunaj slovnice ješče (še) dva druga nauka v slovenskom jeziku; drugače nije moguče dognati učiteljem i učencom dotle, da bi dijaki se naučili popolno pravilno govoriti i pisati po slovensko. — Ravno zato novi cesarski ukaz odredjuje, da se na gimnazijah, nekteri nauki mogu i imaju razlagati tudi v drugom deželnom — za Slovence v slovenskom — jeziku. Jaz tu rečem: za Slovence zato, ker Nemcom ali Italijanom se ima razlagati vse v tistom jeziku, kakor dosada, oni se neimaju nikada siliti s slovenščinoj: **Сила nije никада мила** (Sila nije nikada mila). Ako se pak nekteri Nemci žele iz svoje proste volje učiti našega jezika, se moraju podučevati od deljeno od Slovencev, ker morata biti slovnica i poduk za Slovence po slovensko, za Nemce pa po nemečko.

Ta dva nauka, ktera bi se imela razlagati i učiti v realkah i v gimnazijah po slovensko sta: keršanski nauk i zemljopis. Ostali nauki razlagajte se, kakor do sada. To bi dobro kazalo na obe strani; po keršanskom nauku i zemljopisu bi se mladina izobraževala v slovenščini, po ostalih predmetih pa v nemščini. Je prav škoda, ako se uči deček ali deklica v početnoj učilnici prav pridno keršanskoga nauka i ostalih predmetov i odgovarja po slovensko lepo i gladko, da je veselje poslušati: i sada se pošlje v mestnu učilnicu i tam se uči, vse to pozabljati. Prav je i potrebno je, da se uči v mestnoj učilnici nemščine, pa gotovo je nespametno i škodljivo pozabljati, čto je človek uže znal. Verozakon i zemljopis bi se lahko razlagala po slovenski pri toj priči. Učiteljev ni moguče, da bi nam

manjkalo. Vsaki duhovnik je javni učitelj verozakona; ako podučuje po pridigah i keršanskih naukih javno v cerkvi na pamet, zašto bi ne mogel podučevati v učilnici, kde ima odpertu knjigu pred seboj. Ravno tako lahko je s zemljopisom. Slog je v njem osobito lehek, povedi (Sätze) obično kratke, imena dežel, mest, vesi, gor su jednaka, na Nemškim nemačka, v Sloveniji slovenska, v Italiji italijanska, razlagaj zemljopis v kterom koli jeziku. Knjiga zemljopisna bi se lahko oskerbela, samo bi trebalo, da se to oglasi i pove, kako debela bi imela biti; v malo tednih bi bil spis gotov i sopet po nekterih tednih bi bila knjiga lahko natisnjena.

Pa ne samo zadel slovenščine, nego osobito zadel pobožnosti učencev i dijakov, bi se imel keršanski nauk razlagati Slovencom po slovensko. Sveti verozakon, sveta vera mora človeku v serce seči, ga mora ogreti za vse dobro i pravično; to se pa samo onda zgodi, kadar se verozakon razlaga v sladkom jeziku materinskem; v tujem jeziku razlagan je človeku tuj, serce ostane mlačno i merzlo. Slovencu je verozakon samo tada sveti keršanski nauk, ako se mu razlaga po slovensko, naprotiv ako se mu razlaga v tujem jeziku, je samo neprijeten učivni predmet, je samo reglijon, kakor smo mi to imenovali, i tak reglijon pusti serce merzlo i pusto; k pobožnosti i k pravičnosti pobudjuje tako malo — prosim ne zamerite pobožni Slovenci — mojej besedi — kakor tisti Götterlehr o Jupiterju, Martu, Merkuriju, Bahusu. Po deset, po dvanajst let se valja siromaški slovenski dijak po mestnih učilnicah i ves ta dolgi čas mu nikto nič ni spregovoril v maternim jeziku o keršanskom nauku, nikto se ni potrudil š njim po slovensko pomoliti, ako ravno je imel na kupe učiteljev svetovnih i duhovnih. To je pravo slovensko ubožtvo duhovsko. Kadar se izštudira, douči, ima po takom, opakom podučevanju od svete vere samo toliko, kolikor mu je po osobitoj milosti božjej ostalo od toga čto je v mladosti sprijel od svojih pobožnih starejšev i od gospoda kaplana ali fajmoštra. Potle se pa hočo svet ješče neslano čudovati, da se pri nekterom študiranom človeku nekako malo vere najde. Bi moral le čudež biti, da bi to drugače bilo; zadel naopakoga podučevanja Bog čudežev ne bude delal, — pa zbudil bude Bog muže, da budu krepko povzdignuli svoj glas zoper brezbožno podučevanje verozakona v tujem jeziku.

Da ješče jedenkrat ponovim: Slovenščina bi imela biti podučevavni jezik v naših početnih učilnicah za vse, v mestnih učilnicah vsaj za nektere predmete. — Dalje drugu pot.

Matija Majar.

Društvo sv. Mohora.

Poslednji list „Slov. Prijatla“ razglašá o zadevah društva sv. Mohora sledeće:

Pričakovali smo skoraj celo leto, da se bojo naši domorodci zastran društva sv. Mohora oglasili, pa pričakali smo malo, le malokdo se je oglasil. Pa leto se h koncu pomikuje, čakati dalje ne moremo; zatoraj smo se nekteri Slovenci v Celovcu 26. oktobra sošli, se posvetovali in sklenili, kar se kratko tukaj bere:

1. Društvo naj še dalje pri življenju ostane, temveč, ker so nam presvitli knezoškof lavantinski Anton Martin, najvišji varh in najpervi dobrotnik našega društva, pisali to-le: „Möge sich der edle Verein unter einem neuen Protektor eines neuen Aufblühens erfreuen, und nicht aufhören, noch ferner Gutes zu wirken, so wie ich nicht aufhören will, den Segen von Oben für denselben zu erleben“.

2. Poskusili toraj bomo naše društvo še na nogah ohraniti, pa prerodili ga bomo in predstavili na cerkveno polje; zanaprej bode toraj družba ali bratovšina sv. Mohora.

3. Podali smo se h knezoškofu kerškemu, premilost. gospodu Valentinu, in Jih prosili, da naj oni najvišji društveni varh ali protektor biti blagovolijo; dobroserčno so